

PAPER

TOLERANTLIK TUSHUNCHASINING MAZMUNI, MOHIYATI VA IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI

Shamsiddinova Mubinabonu Otabek qizi ^{1,*}

¹Qo'qon davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistranti

* shamsiddinova985@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada tolerantlik tushunchasining mazmuni, mohiyati hamda ijtimoiy-falsafiy asoslari chuqur ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tolerantlikning shaxs kamolotidagi, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi va ta'lim jarayonidagi o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, tolerantlikni axloqiy qadriyat, ijtimoiy zarurat va pedagogik hodisa sifatida shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida mahalliy pedagog va psixolog olimlarning ilmiy qarashlariga tayanilgan.

Key words: tolerantlik, bag'rikenglik, ijtimoiy munosabatlar, falsafiy asoslar, shaxs tarbiyasi.

Kirish

Zamonaviy globallashuv jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ijtimoiy munosabatlar tizimiga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Turli millat, madaniyat, din va ijtimoiy qatlam vakillarining o'zaro aloqalari kuchayib borayotgan hozirgi davrda jamiyatda barqarorlikni saqlash, ijtimoiy totuvlikni ta'minlash va insonlar o'rtasida o'zaro hurmatni qaror toptirish muhim vazifaga aylandi. Ana shunday sharoitda tolerantlik tushunchasi ijtimoiy va pedagogik tafakkurning markaziy kategoriyalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tolerantlik shaxsning boshqacha fikr, e'tiqod va qarashlarni qabul qilishi, ularga nisbatan

sabr-toqat va hurmat bilan munosabatda bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bu tushuncha faqat axloqiy fazilat emas, balki jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy barqarorlik va demokratik munosabatlarning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar orasida tolerantlik madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbek pedagogik tafakkurida tolerantlik g'oyalari ma'naviy-axloqiy tarbiya, shaxs kamoloti va ijtimoiy munosabatlar doirasida izchil rivojlangan. Abdulla Avloniy, N. Sayidahmedov, R. Mavlonova, E. G'oziev va V. Karimova kabi olimlarning ilmiy merosi tolerantlik tushunchasining mohiyatini ochib berishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat

Compiled on: January 17, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

qiladi [1].

Material va metodlar

Mazkur tadqiqot tolerantlik tushunchasining ijtimoiy-falsafiy va pedagogik jihatlarini yoritishga qaratilgan bo'lib, unda asosan nazariy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Xususan, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik va psixologik qarashlarni qiyosiy o'rganish, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo'llanildi. Mazkur tadqiqot jarayonida tolerantlik tushunchasini chuqurroq ochib berish va uning ijtimoiy-falsafiy hamda pedagogik mohiyatini asoslash maqsadida kompleks yondashuv qo'llanildi. Xususan, tolerantlikning tarixiy shakllanishi, falsafiy talqini va zamonaviy pedagogik mazmunini aniqlash uchun manbalarni tanlashda mavzuga bevosita daxldor bo'lgan fundamental va nazariy asarlarga ustuvorlik berildi. Tadqiqot materiallari sifatida mahalliy pedagog va psixolog olimlarning ilmiy ishlari, jumladan, Abdulla Avloniyning axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari, N. Sayidahmedovning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, R. Mavlonovanning pedagogik jarayonni tashkil etish bo'yicha ilmiy yondashuvlari, E. G'oziev va V. Karimovanning ijtimoiy-psixologik tadqiqotlari tanlab olindi. Ushbu manbalar tolerantlikni shaxs kamoloti va ijtimoiy munosabatlar tizimida muhim pedagogik kategoriya sifatida talqin etish imkonini berdi. Tadqiqotda tolerantlik tushunchasini o'rganishda mantiqiy-tahliliy metod yordamida asosiy tushunchalar, ularning o'zaro bog'liqligi va mazmuniy jihatlarini aniqlashtirildi. Qiyosiy tahlil metodi orqali tolerantlikning axloqiy, ijtimoiy va pedagogik jihatlarini bir-biri bilan solishtirilib, ularning umumiy va farqli tomonlari ochib berildi. Shuningdek, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari asosida tolerantlikka oid nazariy qarashlar yagona ilmiy tizimga keltirildi. Tadqiqot davomida tolerantlikni faqat individual shaxs xususiyati sifatida emas, balki ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayon mahsuli sifatida tahlil qilishga alohida e'tibor qaratildi. Bu yondashuv tolerantlikning jamiyat barqarorligi, shaxslararo munosabatlar va ta'lim muhiti bilan uzviy bog'liqligini aniqlash imkonini berdi. Metodologik jihatdan tadqiqot insonparvarlik pedagogikasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va ijtimoiy munosabatlar nazariyasiga tayangan

holda olib borildi. Mazkur metodlar tolerantlikni zamonaviy ta'lim jarayonida shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlarini ilmiy asosda yoritishga xizmat qildi hamda tadqiqotning nazariy ishonchligini ta'minladi. Tadqiqotning metodologik asosini insonparvarlik pedagogikasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi hamda ijtimoiy munosabatlar nazariyasi tashkil etdi. Tolerantlik tushunchasining mazmunini ochib berishda Avloniy tomonidan ilgari surilgan axloqiy tarbiya g'oyalari, Sayidahmedovning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim haqidagi qarashlari, Mavlonovanning pedagogik jarayonni tashkil etish bo'yicha konsepsiyalari, G'oziev va Karimovanning ijtimoiy-psixologik tahlillari asos qilib olindi [2].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tolerantlik tushunchasi mazmunan keng bo'lib, u axloqiy, ijtimoiy va falsafiy jihatlarini o'zida mujassam etadi. Abdulla Avloniy o'z asarlarida insonparvarlik, o'zaro hurmat va bag'rikenglikni shaxs tarbiyasining asosiy mezonlari sifatida talqin etadi. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti yosh avlodning axloqiy yetukligi bilan bevosita bog'liq bo'lib, tolerantlik ana shu yetuklikning muhim ko'rsatkichidir. Pedagogik nuqtai nazardan tolerantlik shaxslararo munosabatlarni sog'lomlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. N. Sayidahmedov ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni asoslar ekan, talabalar o'rtasida hurmat, hamkorlik va muloqot madaniyatini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Bu jihatlar bevosita tolerantlik tushunchasining amaliy ifodasidir. R. Mavlonovanning tadqiqotlarida pedagogik jarayonning samaradorligi ijtimoiy-psixologik muhit bilan bog'liqligi ko'rsatib berilgan. Uning fikricha, o'quv muhitida ochiqlik, adolat va o'zaro hurmat mavjud bo'lsa, shaxsda tolerant munosabatlar tabiiy ravishda shakllanadi [3]. Psixologik jihatdan tolerantlik empatiya, ijtimoiy moslashuv va muloqot kompetensiyalari bilan chambarchas bog'liq. E. G'oziev shaxslararo munosabatlar tahlilida insonning boshqalarni tushunish qobiliyatini muhim omil sifatida ko'rsatadi. Bu qobiliyat esa tolerantlikning psixologik asosi hisoblanadi [4]. V. Karimova esa tolerantlikni ijtimoiy psixologiya doirasida ko'rib chiqib, uni guruh munosabatlar, ijtimoiy rollar va muloqot madaniyati bilan bog'laydi. Uning tadqiqotlari tolerantlikni shaxsning ijtimoiy

kompetensiyasi sifatida talqin etish imkonini beradi [5].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tolerantlik tushunchasi shaxs va jamiyat hayotida muhim ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega. U jamiyatda barqarorlik, totuvlik va ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlovchi muhim qadriyat hisoblanadi. Tolerantlikni shakllantirish esa tasodifiy jarayon emas, balki maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat natijasidir. Oliy ta'lim muassasalarida tolerantlik madaniyatini rivojlantirish yoshlarni ijtimoiy faol, mas'uliyatli va bag'rikeng shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, tolerantlik tushunchasining mazmuni va mohiyatini chuqur anglash pedagogik amaliyotda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018. – 176 b.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 312 b.
3. Mavlonova R. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020. – 284 b.
4. G'oziev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 352 bet
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020. – 240 b.